

ÂŞIK SİDKÎ BABA DİVANI'NDA DEVRIYELER*

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÇİFTLİKÇİ**

Öz: Dede Kargın aşiretine mensup Malatyalı bir ailenin çocuğu olarak Tarsus Yenice'de doğan ve ömrünün bir kısmını Harız'da (Gümüştepe/Merzifon) geçiren ve orada medfun bulunan Sıdkî Baba (1865-1928), XIX. yüzyıl sonlarında XX. yüzyıl başlarında yaşamış bir Bektaşî şairidir. Asıl adı Zeynelabidin olan şair, eserlerinde Sıdkî veya Pervane mahlasını kullanmıştır. Araştırmamızda Sıdkî Baba Divanı'nda bulunan dört devriyeden yola çıkılarak Sıdkî'nin devir anlayışı üzerinde durulacak ve seçilen metinler, şekil ve içerik açısından çözümlenecektir.

Anahtar kelimeler: Âşık Sıdkî Baba, Divan, Pervane, Devriye, Devir (Yaradılış Teorisi), Alevi-Bektaşî Şiiri.

SUFI POEMS OF MINSTREL FATHER SİDKÎ IN OTTOMAN POETRY

Abstract: Being a member of Dede Kargın klan, born in Tarsus-Yenice as a child of a family from Malatya Father Sıdkî, who spent some of his life in Hariz (Gumustepe-Merzifon), burried there as well, was a Bektashi poet that lived by the endof 19th and the beggining of 20th century (1865 - 1928). The poet whose principal name was Zeynelabidin, in his works, used the pen name Sıdkî or Pervane (propeller). In our research, on the basis of four sufi poetries of Father Sıdkî's in ottoman poetry, we are going to focus on Sıdkî's poem understanding, and selected texts from the cycle will be sorted out in terms of form and content.

Key Words: Sıdkî Father The Minstrel, Master piece, Propeller, sufi poetry (devriye), Creation teori, Alevi-Bektaşî poem.

1. Giriş: Devriye Sözcüğünün Kökeni ve Anlamı

Devr (Devir), dönme, dolaşma, bir şeyin kendi mihveri üzerine hareketi anlamına gelmektedir. Varlıkların Hak'tan gelişini ve O'na dönüşünü açıklayan tasavvufî bir görüş (nazariye)'tür. Aynı zamanda İslam

Geliş tarihi: 03.11.2016

Kabul tarihi: 20.11.2016

*. Daha önce, Yenice'li Aşık Sıdkî Baba ve Popülerlik Çerçevesinde Kültür-Sanat Sempozyumu (Mersin 13-14-15 Ekim 2016)'nda bildiri olarak sunulan aynı isimli metnin, makale formatında düzenlenmiş hâlidir.

**Yrd. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü / mail: ramazan.ciftlikci@inonu.edu.tr

kozmojisinde gök cisimlerinin her dönüşüne de devr denir. **Devriye** ise, devir anlayışını işleyen Hakk'ın zatında tecelli eden ilahi nurun, cisimler âleminde manevi bir tertip dâhilinde dört unsurdan geçerek insan-ı kâmil düzeyine ulaşması daha sonra da Hakk'a dönmesini konu alan manzum veya mensur eserlerdir. Sıdkî Baba Divanı'nda mevcut dört devriye bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Çokluk şekli **edvar** olan devr kelimesi, Arapça olup dönme, doluşma, bir şeyin kendi mihverine üzerine hareketi, aktarma, bir şeyin bir kaptan ve mahalden bir diğerine nakli gibi anlamlara gelmektedir. Terim anlamı ise; Hakk'ın zatından tecelli eden ilahi nurun, cisimler âleminde manevi bir tertip dâhilinde, madenlerden bitkilere; bitkilerden hayvanata; hayvanattan insana ve bu makamdan da insan-ı kâmil mertebesine ulaşarak yine ilk zuhur ettiği aslına, yani Hakk'a rücu etmesidir. (Tatçı, 1997: 234-271). Devriyelerin iniş yayına (kavs-i nüzul) ait olanları anlatanlara **ferşiyye**, çıkış yayına (kavs-i uruc) ait olanları anlatanlara ise, **arşiyye** denmektedir.

Edebiyatımızda XVII. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar geçen süreçte 10'dan fazla Sıdkî mahlasını kullanan şair yetişmiştir (Altınok, 2013: 14-16). Bunların şiirleri, mahlas benzerliği sebebiyle birbirine mal edilmiştir. Sıdkî Baba, şiir söylemeye başladığı ilk yıllarda Pervane mahlasını kullandığı için Pervane mahlaslı diğer şairlerle de karıştırılmaktadır. Bizim üzerinde duracağımız şair ise, Yeniceli (Tarsus/Mersin) veya Harızlı (Gümüştepe/Merzifon/Amasya) olarak tanınan Dede Kargın aşiretine mensup, Malatya kökenli bir kişi olan Aşık Sıdkî Baba (1865-1928)'dir. Sıdkî Baba'nın oğulları Ali Baki, Hamdullah babalarının ve torunu Muhsin Gül de dedesinin izinden giderek çevrelerindeki insanları aydınlatmışlardır.

2. Sıdkî Baba'nın Hayatı ve Eserleri

Sıdkî Baba'nın hayatı ve eserleri üzerinde âşığın ölümünden sonra 1930'lu yıllardan günümüze kadar çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Altınok, 2013: 16-18); (İvgin, 1987:143-157) Şiirleri parça parça çeşitli yayın organlarında yayımlandıktan sonra Hayrettin İvgin ve torunu Muhsin Gül tarafından kitap bütünlüğünde (seçmeler halinde) okuyuculara ve araştırmacılara sunulmuştur. Bazı eserleri de çeşitli Türk halk müziği sanatçıları tarafından türkü formunda radyo ve televizyonlarda çalınıp söylenmektedir. Müzik piyasasında eserleri çeşitli kaset, cd ve dvd'lerde de yer almıştır.

Divanı ise, Baki Yaşa Altınok tarafından bazı eksikliklerle birlikte yayımlanmıştır. (Altınok, 2013: 592). Bu eserin ilk 30 sayfasında âşığın

hayatı ve eserleri üzerine genel bilgiler verildikten sonra, Koşma ve Peşrevler başlığıyla (Altınok, 29-373) hece ölçüsüyle yazılmış 401 eserine; Divan, Gazel, Mersiyeler başlığıyla da (Altınok, 374- 516) aruz ölçüsüyle yazılmış 196 eserine ayaklarına göre alfabetik düzende yer verilmiştir. Sıdkî'nin Farsça ve Arapça yazılmış az sayıda şiirlerinden örnekler verildikten sonra Şeyh Cemaleddin Efendi'nin ölümüne yazılanlar başlığıyla (Altınok, 519-563) ağıt olarak söylenmiş 71 şiiri eklenmiştir. Çalışma dizin ve eklerle tamamlanmıştır (Altınok, 564-592). Kitaba elde edilebilen Sıdkî Baba ile ilgili çeşitli fotoğraflar da eklenmiştir.

Sıdkî Baba Divanı'nda Pir Sultan'da olduğu gibi, hem beşerî hem de dinî ve tasavvufî konuların ele alındığı anlaşılmaktadır. Divanda hece ve aruz ölçüleriyle yazılmış **koşmalar, destanlar, methiyeler, hicviyeler, mersiyeler, medetnâmeler, elifnâmeler, ağıtlar, düvazlar ve devriyeler** bulunmaktadır.

Sıdkî'nin Divan'da toplanan şiirleri dışında 1894 (1310)'te yazılmış 1400 beyitlik (97 sayfalık) mesnevi halinde düzenlenmiş **Nasihathâne** ve 1900-1904'te müseddesler halinde yazılmış, 1700 beyitlik Kerbela vakasını konu alan, **Mevalid-i Aşk** isimli, manzum iki ayrı eseri daha bulunmaktadır. Bu eserler üzerinde de kaynakçada belirttiğimiz çeşitli çalışmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu eserler üzerinde çalışmalar sürmektedir.

Bu çalışmamızda B. Yaşa Altınok'un yayımladığı Sıdkî Baba Divanı'ndan seçtiğimiz devriyeler üzerinde duracağız.

3. Bulgular ve Yorum: Türk Edebiyatında ve Aşık Sıdkî Baba Divanı'nda Devriyeler

Kutsal kitabımızdan yola çıkarak XII. yüzyıldan itibaren çeşitli mutasavvıflar, yazar ve şairler genellikle manzum bazen de mensur olarak yaratılış ve devir nazariyesiyle ilgili görüşlerini Türkçe, Arapça veya Farsça olarak ifade etmişlerdir. Devriye yazmış olan başlıca yazar, şair ve mutasavvıfların adları şöyledir: Ahmet Yesevî, Mevlana Celaleddin, Hacı Bektaş, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Nesimî, Hatayî, Eşrefoğlu Rumî, Ahmed-i Sarban, Ümmi Sinan, Seyyid Seyfullah (Nizamoğlu), Olanlar Şeyhî İbrahim, Arşî, Gaybi Sunullah, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Niyazî-i Mısrî, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Erzurumlu Emrah, Dertli, Azmi, Şahî, Şirî, Üsküdarlı Haşim Baba, Erzurumlu Noksanî, Karamanlı Gufranî, Yozgatlı Hüznî, Bosnavî, Mehmet Ali Hilmi Dede-baba, Harabî, Abdülhad Nuri, Rıza Tefvik, Neyzen Tefvik, Çankırlı Ahmet Talat ...

Dikkat edilirse 1950'den sonra yaşayan şairler arasında devriye türünde eser vermiş çok ender isimler bulunmaktadır. Yani devriye geleneği

zayıflamıştır. Daha önemlisi de türün en olgun örneklerini XX. yüzyılda Edip Harabî ve Aşık Sıdkî gibi çok önemli şahsiyetler vermiştir. 1950'den sonra günümüze kadar devriye türünü işleyen halk şairleri arasında Âşık Davut Sularî, Aşık Daimî, Aşık Sefil Selimî, Aşık Feymanî ve Zakir Mur-taza Şirin (Şirinî, Kurbanî) gibi isimler de bulunmaktadır. Daha önce devriyeler üzerine yapılmış genel ve akademik nitelikte çalışmalar bulunmaktadır. Bu türü örnekleyen bütün metinlerin bir ciltte toplanarak değerlendirilmesi vakti de çoktan geçmiştir.

İlk mutasavvıflardan başlayarak insanın dört unsurdan (cemat-nebat-hayvan-insan) geçerek insan-ı kâmil mertebesine yani fenafî'llaha ulaşmasına dair görüşler ileri sürülmüştür. Hayatın ve insanın evrimini konu alan bu görüşlerin temeli Kur'an-ı Kerim'e ve tasavvufa dayanmaktadır. Bu görüş **Yaradılış Teorisi** olarak mutasavvıflar, şair ve yazarlar tarafından geliştirilmiştir.

Mutasavvıf şair ve yazarların nazım veya nesir olarak kaleme aldıkları devriyeler, **nefes**, **şathiye**, **vahdetname**, **yaşname** ve **vücutnamelerle** benzerlikler gösterirler. Yaşnamelerde şair, insanın dünyaya geldikten sonraki yaşamını ölümüne kadar yaş sırasına göre sıralarken devriyelerde evrenin yaratılışından önceki süreçten başlanarak dünyanın kuruluşundan itibaren insanın başından geçenler ifade edilmektedir.

Sıdkî Baba, Divanından seçtiğimiz devriyelerin tümü, (B.Y. Altınok yayımından aldığımız devriye metinleri bildirimizin sonuna eklenmiştir.) 11'li (6+5 veya 4+4+3) hece ölçüsüyle dörtlükler halinde düzenlenmiş; koşma nazım biçimiyle söylenmiş veya yazılmıştır. Dörtlük sayısı fazla olduğundan; koşmadan daha çok destan özelliği göstermektedir. Her dörtlüğün sonunda kullanılan **döner ayak**'lar muntazaman işletilmiştir. Tam ve zengin kafiyeler ile birlikte tekrarlanan redif niteliğindeki ibareler de ses ve ahenk (armoni) bakımından zenginleştirilmiştir.

Bunların bir nağme eşliğinde okunduğu ve icra edildiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu tür metinler, genellikle düştüm, düş oldum, idim, oldum, geldim, gelirim gibi rediflerle işletilerek bunların önüne gelen uygun kelimelerle kafiye oluşturulmuştur. Sıdkî Baba'nın Divan'ından seçtiğimiz devriyeler, sırasıyla şu dizelerle örülmüştür:

- I. *Şimdi Hacı Bektaş Pir'e düş oldum;*
- II. *Üstazım Şeyh Cemal mazhar idim ben;*
- III. *Söylendim dillerde destan idim ben;*
- IV. *Şimdi **Pervane**'yim yandım nar'a ben.*

İlk devriye, merhum Türk halk müziği sanatçısı Ali Ekber Çiçek tarafından ufak tefek hatalarla derlenip “Haydar Haydar” nakaratları eklenmek suretiyle okunmuş ve bu adla meşhur olmuştur. Ali Ekber Çiçek ile sağlığında yaptığımız bir görüşmede eserin sözleri ve müziğini babasından alarak düzenlediği bilgisini kendisinden öğrenmiştik. Ancak, incelediğimiz ilk devriyede yer alan:

*“On dört yıl dolandım pervanelikte
Sıdkî ismim buldum divanelikte
Sundular aşk meyın mestanelikte
Kırkların Ceminde dar’a düş oldum”*

dörtlüğünün ilk dizesi, Ali Ekber Çiçek yorumunda, aslından farklı olarak: “**On dört bin yıl** gezdim pervanelikte” biçiminde söylenmektedir.

Devriyeler, kompozisyon bakımından genellikle **giriş, gelişme ve sonuç** bölümlerinden oluşmaktadır. Şair, incelediğimiz devriyelerin ilk dörtlüğünde konuya şöyle girmektedir:

*Çatılmadan yerin göğün binası
Muallakta iki nur’a düş oldum
Birisi Muhammed birisi Ali
“Lahmike lahmi”de bire düş oldum.*

*Hak yaptı nurumu saldı cihana
Eserdim alemde rüzgar idim ben
Nutm oldu Mevla’dan indim bir hana
Arzumanım yolda derkar idim ben.*

*Kün nutkunu izhar etmezden Yezdan
Kaf ü Nun tahtında Sultan idim ben
Kurulmadan yer gök çarh ü asüman
Sarayı mahfuzda mihman idim ben.*

*Kudret kandilinde bir ziya iken
Ta ol zaman aşık oldum nur’a ben
Gökler yerde iken yer derya iken
Üç bin sene hizmet ettim Pir’e ben.*

Muhtevadan da anlaşıldığı gibi şair, bu tür metinlere evrenin yaratılışı ile başlamaktadır. İlk devriyede yerin göğün binası çatılmadan askıda

duran iki nura rastladığını, bunlardan birinin İslam peygamberi Hz. Muhammed (SAV); diğerrinin de Hz. Ali (RA) olduğunu belirtiyor. Onlarla “lahmike lahmi” (Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye söylediği etin etimdir) sözü doğrultusunda birliğe yani Muhammed Ali yoluna ulaştığını belirtmektedir. İkinci devriyeye, “Hak yaptı nurumu saldı cihana” diye başlayan şair, önce diğer insanlar gibi ruhunun yaratıldığını levh-i mahfuzda kendisinin de bulunduğunu; Mevla’dan “Kün” yani ol kelamının nutk olmasından sonra alemde rüzgar gibi estiğini ve dünya denen hana indiğini yani anasından doğarak bir bedene büründüğünü anlatmaktadır. Üçüncü devriyeye ise, yer, gök (çarh ve asüman) kurulmadan yani yaratan ol emrini vermeden önce Kün tahtında bir sultan olduğunu ve Saray-ı mahfuzda (Levh-i mahfuzun korunduğu saray) konuk (mihman, misafir) olduğunu belirtiyor. Dördüncü devriyede Kudret kandilinde bir ışık olarak parlamakta iken yaratıcıya aşık olduğundan başlayarak pirine üç bin yıl hizmet ettiğinden bahsetmektedir. Anlaşıldığı gibi Sıdkî Baba’nın bu ifadeleri, İslam tasavvufunun benimsediği **yaratılış teorisiyle** de uyumludur.

Demek ki, şair daha Adem yaratılmadan önce ruhlar alemi (ervah-ı ezel)’nden başlayarak konuyu işlemekte, yani iniş yayını (kavs-i nüzul) anlatmaktadır:

184

*Ben Adem'den evvel çok geldim gittim
Yağmur olup yağdım, ot olup bittim
Bülbül olup Firdevs bağında öttüm
Bir zaman gül için har'a düş oldum.*

İkinci devriyede ise, yaşnamelerin başlangıç bölümlerine benzer biçimde, dünyaya gelişini şöyle anlatmaktadır:

*Bir ebe gelüben göbeğim kesti
Tuzlayıp tenimi toprağa yastı
Ol vakitte anam bağına bastı
Anamın koynunda şirdar idim ben.*

Dördüncü devriyede dört bin sene o şara (şehre) yani dünyaya gidip geldiğini söylüyor. Bu, bir çok İslam aliminin reddettiği ve Ortodoks İslamda bulunmayan **tenasüh** yani don değiştirme, ruh göçü inanışıdır. Başta Bektaşî menakıbnameleri (Velayetnameler) olmak üzere ‘Ali Cengiz’ gibi, masallarda ve etiyo-lojik (dönüşümle ilgili) efsanelerde rastladığımız don değiştirme (geyik, güvercin, doğan, yılan, darı... en sonunda insan donuna girmek veya bu varlıklara dönüşme) motifidir. Genellikle

Batınilerin benimsediği bu görüş Alevi Bektaşiliğe de Budizm, Maniheizm gibi Uzak doğu din ve inanışlarından geçmiştir.

Yaratılış teorisini benimseyen mutasavvıf şairlere göre: “Dünya yedi kere doldu boşaldı.” ifadesinden de anlaşıldığı gibi, dünya, zamana kadar, yedi kez devir olmuştur. Evrenin yaşını 366 bin yıl olarak hesaplayan mutasavvıflar, yaklaşık 52 bin yılda bir devir olduğunu ve evrende 7 kez devir gerçekleştiğini varsaymıştır. Bunun **Yeni Eflatunculuk** ve **Kabala** ile ilişkisi vardır.

Ahmet Yaşar Ocak, konuyla ilgili bir araştırmada şu sonuca ulaşmıştır: “Tenasüh inancı İslamiyet’i kabulden önce Türklerin itikatları arasında çok derinden nüfuz etmiş, sonra da terkedilemeyerek yeni dine uydurulmaya çalışılmış ve nihayet çeşitli göçlerle Anadolu’ya sokulup burada teşekkül eden yeni heterodoks dini zümrelerde ana inanç unsurlarından biri olarak varlığını bugüne kadar sürdürmüştür. Bu inancın Anadolu’da yazılı olarak kaynaklara ilk yansıdığı yerlerden biri de Bektaşî menakıbnameleri olmuştur.” (Ocak,1982: 408)

Şair, **şar** (kent, şehir) sözü ile dünyayı kast etmektedir. Aynı metinde dört bin yıl dünya ile ahiret arasında gidip geldiğini ve üç bin yıl da pirine hizmet ettiğini söylüyor :

Hakikat yolunda bezirgan oldum
Dört bin sene gittim geldim şar’a ben.

Üç bin sene hizmet ettim Pir’e ben.

İlk devriyenin **gelişme** bölümünde insanlık tarihinde ve peygamberler tarihinde yaşanmış olaylar, şairin de bildiği ve kendisinin de bizzat katıldığı olaylar biçiminde sunulmaktadır:

Ben Adem’den evvel çok geldim gittim
Yağmur olup yağdım, ot olup bittim

Adem’le can olup Şit’e süzüldüm

Mecnun olup Leyla için dolandım

Kırkların Ceminde dar’a düş oldum.

İkinci devriyenin **gelişme** bölümünde Mevla’dan **kün**, yani **ol** emri nutk olduktan sonra, daha önce şar olarak nitelediği dünya denen hana indiğini söyleyerek burada yaşadığı olayları ve başından geçenleri sıralamaya başlar: “Nutm oldu Mevla’dan indim bir hana.” Aynı metinde nasıl

dünyaya geldiğini ve mürşidi ile nasıl tanıştığını belirttikten sonra mürşidiyle birlikte kırklar cemi'ne katıldığını söylemektedir: "Kırkların cemini o handa tuttuk."

En kapsamlı devriye 47 dörtlükten oluşan üçüncü devriyedir. Doğal olarak bu metnin gelişme bölümü de geniş tutulmuştur. Bu devriyede şair, alemde insanlar, melekler ve cinler yaratılmadan önceki süreçten başlayarak insanın balçıktan yaratıldığı ve can verildiği anlara kadar Adem peygamberin Havva'yı bulup yeryüzüne inip insanların yetmiş üç millet halinde çoğalmasını anlatmaktadır. Daha sonra Hz. Nuh ile tufanı yaşayan şair, Hz. Halil İbrahim'e gelen Hz. İsmail'in kurbanı olur. Diğer dörtlüklerde ise, Hz. Eyyub gibi bedenini kurtlara yedirdikten ve Hz. Yakup ve Hz. Yusuf dönemlerini de yaşadıkten sonra Hz. İsa gibi çarmıha takıldığını, Hz. Musa ile birlikte dolaştığını geçmiş peygamberlerle birlikte insanları doğru yola getirmek için çok gayret gösterdiğini söylemektedir.

Cebrail ve Azrail adlı melekler ve peygamberlerle birlikte olan şair, daha sonra Zaloğlu Rüstem'le Allah'ın askerliğini yaptığını, Ashab-ı Kehf (Yedi Uyurlar) ile birlikte üç yüz yıl yattığını, Lokman Hekim ile birlikte dolaştığını, ehl-i beytin yolunu benimsediğini ve peygamberimiz Miraç'ta iken de Burak'ın önünde yürüyen aslan olduğunu açıklamaktadır. Hz. Ali ile birlikte Zülfikar çalan aşık, velilik yolunda da bir hayli ilerlediğini söylemektedir. Kırkların ceminde süpürgecilik (ferraşlık) yapan ve Selman olan şair, daha sonra Hızır ile de yoldaşlık yapmıştır. Kerbela'da kanını akıtan ve Nesimi ile birlikte derisini yüzdüren aşık, Mansur ile dara çekilmiş "Enelhak" söyleyen dilini terk etmemiştir. Bir zaman da Mecnun olup Leyla'yı sevmiş ve Ferhad olup Şirin'i sevdikten sonra Bektaşî tarikatına girdiğini mürşidi sayesinde Allah'ın sırrını öğrendiğini belirterek devriyeyi tamamlamıştır.

Dördüncü devriyenin gelişme bölümünde ise, şair, Cebrail ile sırra erdiğini; Hz. Musa ile Tur dağına gittiğini; fani dünyayı yedi kez yıktığını; Hz. İsa ile göklere çıktığını; Mansur ile birlikte dara durduğunu ve Nesimi gibi kendi derisini yüzdüğünü söylemektedir:

Cebrail ile bile erdim sırra ben.

Yüz yirmi dört bin peygamber geldi

Musa ile bile gittim Tur'a ben.

Bu fani dünyayı yedi kez yıktım

İsa ile bile göklere çıktım

Mansur ile bile durdum dara ben.

Nesimi gibi kendi kendimi yüzdüm

Devriyelerin **sonuç** bölümü son dörtlüklerdir. Şair geçmişte yaptığı yolculuğu tamamlamış ve yaşadığı güne ulaşmıştır. Aşık Sıdkî, ulaştığı insan-ı kamil aşamasını şöyle ifade ediyor:

*Sıdkî'ya çok şükür didara erdim
Aşkın pazarında Hak yola girdim
Gerçek ariflere çok meta verdim
Şimdi Hacı Bektaş Pir'e düş oldum.*

*Şimdi mahlasımız oldu **Pervane**
Katremi gark ettim bab-ı ummana
Sinim yağirmide yettim damana
Üstazım Şeyh Cemal mazhar idim ben.*

*Şimdi **Pervane**'yim yandım nara ben.*

*Sıdkî'ya ders verdi bir gerçek imam
Başıma geleni söyledim tamam
Çok surete girdim hasil-ı kelam
Kimse fehm etmedi zi-şan idim ben.*

4. Sonuç ve Öneriler

Ahmet Yesevi ile başlayan ve Anadolu coğrafyasında Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre ile devam eden devriye söyleme geleneğini XX. yüzyılda Sıdkî Baba da sürdürmüş yukarıda üzerinde durduğumuz dört devriyeye Divan'ında yer vermiştir. Bu metinler kaynağını ayet ve hadislerden, peygamberler ve İslam tarihinden almaktadır. Alevi Bektaşî geleneğine uygundur. Şair, yaratılış teorisine ilişkin görüşlerini söyleyerek bu teoriyi benimsediğini belirtmektedir.

*Hamdülillah devrim itmam eyleyüp devraneden
Pir'im ihsan etdi doğdum **Hilmi** dört kez aneden* (Karakuş, 2012:5)

diyen Mehmet Ali Hilmi Dede Baba gibi, Sıdkî Baba da devriye geleneğini devam ettirmiştir.

Tecelli ve **Südur** konularında diğerleriyle benzer düşünceler taşıyan şairimiz sadece **tenasüh** (ruh göçü, don değiştirme) konusunda Ortodoks İslam akaidi ile çelişmektedir. Ancak Süleyman Ateş, İsmail Yakıt gibi bazı ilahiyatçılar İslam'da tenasüh olduğu konusunda görüş belirtmektedir. Ayrıca şair, insanların 73 millete (fırkaya) bölündüğünü; 72'sinden nefret

ettiğini belirtiyor. Kendisinin ise, güruh-ı naci (kurtulmuş topluluk)'ye bağlandığını; piri ve üstadı Şeyh Cemalettin Efendi sayesinde Ehl-i beytin yoluna ve Bektaşî tarikatına meylettğini söylüyor. Bu tür metinlerin halka dini bilgiler vermesi ve yaradılış teorisini basit bir biçimde okuyanlara ya da dinleyenlere sunması gibi işlevleri de vardır. Yani birer eğitici öğretici (didaktik) manzum metin özelliği taşımaktadır. 1950'den sonra devriye türünde dönüşüm yapmış şairler yetişmiştir. Önceleri "idim", "oldum", "geldim", "bulundum", "düşüm"... gibi ayaklar kullanan şairler, yaratıcıyla naz makamında söyleşirken; kendilerinin yaratıcıdan farklı olarak ne yapacaklarını belirten "giderdim", "yapardım", "ederdim" gibi ayaklar kullanılarak deyişler söylemiştir. Araştırmamızı, son dönemde yaşamış bir Bektaşî ozanının, İbreti Baba'nın "**Bir Bayrak Diker Giderdim**" adlı bir deyişi ile noktalyoruz:

*Bir şah olsam hükmeyleşem cihana
Kilise, mescidi yıkar giderdim
Okullar yapardım bütün insana
Cehaleti kökten söker giderdim.*

*Fabrikalar kurar idim her yerde
İkiliği kovar idim bu serde
Ayrı gözle bakmaz idim bir ferde
Cihana bir gözle bakar giderdim.*

*Gerçek insanları bilirdim Allah
Ondan gayrisine tapmazdım billah
Ne Kabe kalırdı ne de Beytullah
Yerine bir arpa eker giderdim.*

*İnsanlıktan başka olmazdı cennet
Yok olurdu İsa, Musa, Muhammet
Kalkardı dünyada mezhep, tarikat
Dinlerin bağını çözer giderdim.*

*Bir olurdu zengin fakir her zaman
Çaresiz dertlere olurdum derman
Ne gavur kalırdı ne de Müslüman
Tümünü bir yola çeker giderdim.*

*Gece gündüz çalışırdım millete
Bir faydalı kul olurdum elbette
Bir ırmaktan olurdum Güneş'ten öte
Yeni fezalara akar giderdim.*

*O günü görseydim yüzün gülerdi
Dünyada insanlar bayram ederdi
Ne bir silah ne bir atom kalırdı
Bir ulu deryaya döker giderdim.*

İbreti der varlığımız bitmezdi
İnsanoğlu yanlış yola gitmezdi
Ayrı gayrı devlet icap etmezdi
Dünyaya bir bayrak diker giderdim (Vaktidolu, 1996:32-33)*

METİNLER:

AŞIK SİDKÎ BABA'NIN DEVRİYELERİ

I

*Çatılmadan yerin göğün binası
Muallakta iki nura düş oldum
Birisi Muhammed birisi Ali
“Lahmike lahmi”de bire düş oldum.*

*Ezdi aşkın şerbetini hoş etti
Birisi doldurdu biri nuş etti
İkisi bir derya olup cuş etti
La'l ü mercan inci düre düş oldum.*

*O derya yüzünde gezdim bir zaman
Yoruldu kanadım dedim el aman
Erişti car'ıma bir ulu sultan
Şehinşah bakışlı ere düş oldum.*

*Açtı nikabını ol ulu sultan
Yüzünde yeşil ben göründü heman
Kaf ü Nun suresin okudum o an
Arş kürs binasında yare düş oldum.*

*Bu şiiri İbreti ile birlikte beş kişi sahiplenmektedir:

1. Maraşlı Mehmet oğlu Ahmet Kartalkanat (Kul Ahmet)
2. Sivas Kangallı Hamit Başbüyük (Kul Hayrani)
3. Maraşlı Derviş Mermertaş (Perişan Derviş)
4. Halil Öztoprak'ın varisleri.

*Ben Adem'den evvel çok geldim gittim
Yağmur olup yağdım, ot olup bittim
Bülbül olup Firdevs bağında öttüm
Bir zaman gül için hara düş oldum.*

*Adem ile balçık olup ezildim
Bir noktada bir huruفا yazıldım
Adem'le can olup Şit'e süzüldüm
Muhabbet şehrinde kara düş oldum.*

*Mecnun olup Leyla için dolandım
Buldum mahubumu inanıp kandım
Gilmanlar elinde hulle donandım
Dostun visalinde nara düş oldum.*

*On dört yıl dolandım pervanelikte
Sıdkî ismim buldum divanelikte
Sundular aşk meyın mestanelikte
Kırkların Ceminde dara düş oldum.*

***Sıdkî**'ya çok şükür didara erdim
Aşkın pazarında Hak yola girdim
Gerçek arıflere çok meta verdim
Şimdi Hacı Bektaş Pir'e düş oldum. (Altınok, 2013:200-201)*

II

*Hak yaptı nurumu saldı cihana
Eserdim alemde rüzgar idim ben
Nutm oldu Mevla'dan indim bir hana
Arzumanım yolda derkar idim ben.*

*Bir zaman o handa eğlendim kaldım
Aşkın deryasına özümü saldım
Üç sünnet yedi farz o handa kıldım
Mürşidim yanımda ikrar idim ben.*

*Mürşidle özleri katara kattık
Gönüller bir edip pençeye yattık
Kırkların cemini o handa tuttuk
Erenler babında serdar idim ben.*

*Nutkundan emretti ol Rabb-i Celil
Dedi kulum olma bu hale melül
Yetmiş bin melaik yanımca delil
Geldim şu cihana hakdar idim ben.*

*Bir ebe gelüben göbeğim kesti
Tuzlayıp tenimi toprağa yastı
Ol vakitte anam bağına bastı
Anamın koynunda şirdar idim ben.*

*Anamın koynunda çok devran ettim
Besleyip vücudum ab ile tuttum
Üç ile beş ile yediye yettim
Yaşım on ikide izhar idim ben.*

*Hakikat bağına eyledim seyran
Bülbülüm bir güle kılarım figan
Dört kapı kırk makam özümde pinhan
On iki kapıya bir şar idim ben.*

*On beşime geldim aşikar ettim
Esrar-ı Hüda'yı hem izhar ettim
Çok beyit cihana yadigar ettim
Aşıklar içinde ahkar idim ben.*

*Şimdi mahlasımız oldu **Pervane**
Katramı gark ettim bab-ı ummana
Sinim yiğirmide yettim damana
Üstazım Şeyh Cemal mazhar idim ben (Altnok,2013:212-213)*

III

*Kün nutkunu izhar etmezden Yezdan
Kaf ü Nun tahtında Sultan idim ben
Kurulmadan yer gök çarh ü asüman
Saray-ı mahfuzda mihman idim ben.*

*Yok iken alemdeins ü cinheman
La mekan burcunda ederdim cevlan
Temevvüç edince ol bahr-i umman
Sefine-i aşkda kaptan idim ben.*

*Cihan derya idi yok idi zemin
Ben idim bu babda bende vü kemim
El-aman deyince Cibril-i Emin
Kudret kandilinde pinhan idim ben.*

*Keşfettim sure-i “men allemen”i
Akl-ı maaş olan anlamaz beni
Nümayan olmazdan gevher madeni
Füyuzat bahrinde umman idim ben.*

*Hallak-ı Teala eyledi Nusret
Zatından cuş etti derya-yi hikmet
Adem safiyullah giymezen hil’at
Alem-i vahdette insan idim ben.*

*Çari anasırdan yapıldı vücut
Ol vakit okundu sure-i sücud
Melekler secdeye inince mevcud
Adem’in cisminde bir can idim ben.*

*Balçık aleminde yattım bir zaman
Erişti kalbime Nusret-i Yezdan
Velayet nurunu takındım heman
Arş-i nübüvvette taban idim ben.*

*Çalındı alnıma levh-mukadder
Ahsen-i Takvimde buldum mukarrer
Girince cennete Adem peygamber
Elif tac giyinmiş Gilman idim ben.*

*Adem’e can oldum aleme geldim
Gülşen-i vahdette Havva’yı buldum
Seviştım kocuştım yar-ı gar oldum
Suret- i didara hayran idim ben.*

*Bir zaman Havva’yı sevdim seviştım
Çok evlat getirdim güldüm gülüştüm
Cibril ile bu cihanı bölüştüm.
Çift koştım alemde dihkan idim ben.*

*İndi sulbümüzden yetmiş üç millet
Yetmiş ikisinden eyledim nefret
Yar oldum Şit ile kıldım muhabbet
Hakikat bezminde irfan idim ben.*

*Yar ile bir olup kıldık refakat
Çok zaman alemde sürdük adalet
Düştü aramıza ahiri fırkat
Baş açık hu çeker gıryan idim ben.*

*Aksine göründü gözüme suret
Cem oldu başıma türlü ukubet
Serteser cihana doldu mahlukat
Anların içinde cevlan idim ben.*

*Kapladı alemi nice mazarrat
Her biri bir hale oldu musallat
Tarik-i Mevla'dan azınca millet
Hakka doğru giden kervan idim ben.*

*Bu fani cihanda çok yeldim gezdim
Akibet milletin yüzünden bezdim
Nuh oldum hemen dem bir gemi dizdim
Gelecek tufana seyran idim ben.*

*Erince cihana hışm-i girdigar
Sefine-i Hakka olduk biz süvar
Tufana gark oldu yer gök her diyar
Çok şükür tufandan asan idim ben.*

*Gör neler eyledi Cenab-ı Hazret
Kalmadı alemde zill-i musibet
Yine abad oldu çarh-ü adalet
Çarh içinde dönen devran idim ben.*

*Merhamet eyledi Hazret-i Yazdan
İmaret libasın giyindi cihan
Gösterdi ziyasın mihr ile taban
Anların katında nuran idim ben.*

*Dondan dona attı beni rüzigar
Durmayuben gezdim diyar be diyar
Erişti kalbime nur-i girdigar
Esrar-ı hikmette mekan idim ben.*

*Çok hale uğradım buna mümasil
Nice kere ruhum aldı Azrail
Bir zaman Halil'den geldim İsmail
Hakka teslim olan kurban idim ben.*

*Eyyub oldum kurtlar yedi bedenim
Yaraladım vücudumu ben benim
Çok yeldim boynuma takıp kefenim
Seyyare-i çarh-ı cihan idim ben.*

*Sevdim bir nevcivan serv-i semeni
Yakup gibi kan ağlattım ben beni
Bekledim bir zaman Beytü'l-hazeni
Yusuf için zar ü nalan idim ben.*

*İsa gibi kendim çarmıha taktım
Hak hidayet etti semaya çıktım
Nice zalimleri nara bıraktım
Sıratın başında mizan idim ben.*

*Musa gibi gezdim bir ikrar ile
Çok kelam danıştım girdigar ile
Mahv oldum bu yolda külli var ile
Kaşif-i esrar-i Yezdan idim ben.*

*Nebilerle bile çok çektim gayret
Mahluku Hak yola eyledim davet
Bu cihanda çok gösterdim mucizat
Gayretkeş bir ehl-i iman idim ben.*

*Gahi hakir gahi kahraman oldum
Gahi sultan gahi dervişan oldum
Bir zaman aleme Süleyman oldum
Hükm'eder bir ehl-i ferman idim ben.*

*Bir zaman da Rüstem oldum Hak çeri
Zarbımdan zar oldu dev ile peri
Mağripten meşrika düzdüm askeri
Baş kürside sahip kıran idim ben.*

*Bir zaman kendimi toprağa kattım
Eshab-ı kehf ile üç yüz yıl yattım
Bir dem sarraf oldum çok cevher sattım
Cevher-i hikmete umman idim ben.*

*Gahi maşuk oldum gahi de aşık
Gahi arif oldum bu yolda sadık
Bir zaman da oldum Lokman-i hazık
Her türlü dertlere derman idim ben.*

*Bir zaman aşikar bir zaman pinhan
Serteser alemi dolandım ey can
Asüman burcunda uçtum bir zaman
Serdar-i hüma-yi tayran idim ben.*

*Gahi abdal oldum gahi padişah
Çok hü çektim gezdim bir keçe külah
Gahi bülbül oldum eyledim fizah
Bir zaman sakın-i gülşen idim ben.*

*Gahi bahçe oldum gahi de bağban
Gahi lale oldum gahi erguvan
Gahi sünbül oldum gahi fesliğan
Firdevs-i vahdette handan idim ben.*

*Gahi yağmur oldum nebat bitirdim
Gahi bağban oldum fidan yetirdim
Gahi Cibril oldum vahiy getirdim
Kaşif-i esrar-ı Kur'an idim ben.*

*Ehl-i Beyt yolunda göründüm tahkik
Nur-i nübüvveti eyledim tasdik
Kimse esrarımı kılmadı tefrik
Hafız-i genc-i aşk viran idim ben.*

*Erince guşuma vahy-i girdigar
Keşfoldu kalbime nokta-i esrar
Muhammed Burak'a olunca süvar
Önünce delil ü bürhan idim ben.*

*"Elem neşrehleke" çaldı kalemi
Açıldı can gözüm gördüm alemi
Şah-i nübüvvetten aldım hatemi
Mir'acın yolunda arslan idim ben.*

*"Ettehüyatü" den okundu lillah
Salavat keşf'oldu taberek'Allah
Esselamüaleyk deyince Allah
Sırr-i "Ev edna"da nişan idim ben.*

*Hakikat pirinden dersimi aldım
Gavvas olup bahr-i tevhide daldım
Şah-i Merdan ile Zülfikar çaldım
Velayet rahında merdan idim ben.*

*Bir zaman Hızır'a yoldaşlık ettim
Mucizat babında sırdaşlık ettim
Bir zaman kırklara ferraşlık ettim
Erenler ceminde Selman idim ben.*

*Çok suretle geldim ben bu cihana
Söylesem esrarım sığmaz beyana
Yetmiş üç er ile girdim meydana
Kerbela çölünde al kan idim ben.*

*Ehl-i Beyt yolunda verdim serimi
Serimi canımı cümle çerimi
Nesimi oldum yüzdüler derimi
Aşk şarabın içmiş mestan idim ben.*

*Çok suretle kondum bu viraneye
Her kes bir taş atar bu divaneye
Bir zaman da girdim tumarhaneye
Zincirler takındım uryan idim ben.*

*Münacat eyledim Perverdigara
Çok çileler çektim eriştim yar'a
Mansur oldum beni çektiler dar'a
"Enel Hak" söyleyen lisan idim ben.*

*Bir dem Mecnun oldum sevdim Leyla'yı
Ley çekerek çok bekledim sahrayı
Mürgiler başıma yaptı yuvayı
Bir mest-i la ya'kul hayran idim ben.*

*Bir dem harap oldum bir zaman abad
Bir zaman şad oldum bir zaman naşad
Bir zaman da oldum Şirin'e Ferhad
Söylendim dillerde destan idim ben.*

*Sene bin üç yüz hilafım yoktur
Başıma geleni söylesem çoktur
Tarikim Bektaşî üstazım Hak'tır
Aşına-yısır-r-i Gufran idim ben.*

***Sıdkı**'ya ders verdi bir gerçek imam
Başıma geleni söyledim tamam
Çok surete girdim hasıl-ı kelam
Kimse fehm etmedi zi-şan idim ben. (Altınok, 2013:214-219)*

IV

*Kudret kandilinde bir ziya iken
Ta ol zaman aşık oldum nura ben
Gökler yerde iken yer derya iken
Üç bin sene hizmet ettim Pir'e ben.*

*Elif lam suresin kandilde gördüm
Aslı bir noktadır sırrına erdim
Şol yedi kapıya yüzümü sürdüm
Cebrail ile bile erdim sırra ben.*

*Ziyasından halk eyledi toprağı
Vücut buldu bu eşyanın menba'ğı
Cemalinden zuhur etti aşk bağı
Bülbül gibi düştüm ah ü zare ben.*

*O dem cemaline bülbülan oldum
Açtım goncalarım bir gülşan oldum
Hakikat yolunda bezirgan oldum
Dört bin sene gittim geldim şara ben.*

*Halk etmeden arşı kürsü alemi
Şol yeşil kandile verdik selamı
Üstazdan öğrendik bunca kelamı
Bir harf ile heves ettim kara ben.*

*Emreyledi bu alemi var etti
Vücutum evini ulu şar etti
Bu ruhumu şol Adem'e sır etti
Hamdülillah erdim gizli vara ben.*

*Emretti ademden aleme saldı
Yedi yer yedi gök nur ile doldu
Yüz yirmi dört bin peygamber geldi
Musa ile bile gittim Tur'a ben.*

*Kendimi vücud-i adem'e saktum
Bu fani dünyayı yedi kez yıktım
İsa ile bile göklere çıktım
Mansur ile bile durdum dara ben.*

*Deşt-i Kerbela'yı derc ettim gezdim
Doksan bin kelamı okuyup yazdım
Nesimi gibi kendi kendimi yüzdüm
Şimdi **Pervane**'yim yandım nara ben.* (Altınok, 2013:220-22)

KAYNAKÇA

- Altınok, B. Yaşa; Son Dönemin Güçlü Ozanı Sıdkı Baba, Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, S. 9, 2014, s. 127-154.
- _____ B. Yaşa; Sıdkı Baba Divanı, Sistem Ofset Basımevi, Ankara 2013.
- İvgin, Hayrettin; Âşık Sıdkî (Pervane), Emel Matbaası, Ankara 1976.
- _____ Aşık Sıdkî (Pervane) Bibliyografyası, Türk Folkloru Araştırmaları 1987, MİFAD Yay., Ankara 1987, s. 143-157.
- Karakuş, Gülbeyaz; Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Divanı, Revak Yay., İstanbul 2012.
- Ocak, Ahmet Yaşar; Bektaşî Menakıbnamelerinde Tenasüh, Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri c. IV, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982, s. 397-408.
- _____ Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yay., İstanbul 2000.
- Tatçı, Mustafa; Niyazi-i Mısri'nin Devriyeleri ve Devir Anlayışı, Edebîyattan İçeri, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 234-271.
- Vaktidolu, Adil Ali Atalay; Aşık İbreti, İlme Değer Verdim, Can Yay., İstanbul 1996.